

tra autem si viro injuria facta sit, uxor¹⁶ injuriarum agere non potest: defendi¹⁷ enim uxores a viris non viros ab uxoris, equum est. Sed et socer natus nomine cuius vir in potestate est, injuriarum agere potest. —

§ 3. Servis autem ipsi quidem nulla injuria fieri intelligitur¹⁸, sed dominio per eos fieri videtur: non tamen iisdem modis quibus etiam per liberos et uxores, sed ita cum quid atrocius commissum fuerit¹⁹, et quod aperte ad contumeliam domini respicit; veluti si quis alienum servum verberaverit, et in hunc casum actio proponitur. At si quis servo convitum²⁰ fecerit, vel pugno eum percusserit, nulla in eum actio domino competit²¹. — § 4. Si communis²² servo injuria facta sit, equum est, non pro ea parte qua dominus quisque est, estimationem injurie fieri, sed ex dominorum persona, quia ipsi fit injuria. — § 5. Quod si usus structus in servo Titti est, proprietas Mayii, magis Mayio²³ injuria fieri intelligitur. — § 6. Sed si libero qui tibi bona fide servit, injuria facta sit, nullus tibi actio dabitur, sed suo nomine es exprimeri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit; tunc enim competit et tibi injuriarum actio. Idem ergo est et in servo alieno bona fide tibi serviente, si totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta sit. — § 7. Pena autem injuriarum, ex lege duodecim tabularum, propter membrum quidem ruptum talio erat; propter vero fractum numerariae pena erant constituta, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea prætores permittebant ipsis qui injuriarum passi sunt, eam estimare: ut iudex vel tanti reum condemnaret, quanti injuriarum passus estimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit²⁴. Sed pena quidem injuriarum que ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit: quam autem prætores introduxerunt, que etiam honoraria appellatur, in judiciis²⁵ frequenter. Nam secundum gradum dignitatis vitaque honestatem crescit ac minuitur estimatio injuria: qui gradus condemnationis et in servili persona non immerito servatur, ut aliud²⁶ in servo actore, aliud in mediis actus homine, aliud in vilissimo vel compedito constitutatur. — § 8. Sed et lex Cornelia de injuriis loquitur, et injuriarum actionem introduxit, que competit ob²⁷ eam rem quod se pulsatum quis verberat, domum suam²⁸ vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitat, sive²⁹ in conducta, vel gratis sive hospitiis receptus sit³⁰. — § 9. Atrox injuria estimatur³¹ vel ex facto, veluti si quis ab aliquo vulneratus fuerit, vel fistibus cæsus; vel ex loco³², veluti si cui in theatro vel in foro vel in conspectu prætoris injuria facta sit; vel ex persona, veluti si magistratus injuriarum passus fuerit, vel si senatori ab humili injuria facta sit³³, aut parenti³⁴ patrone novi ab liberis vel libertis. Alter enim senatoris et parentis patronique, alter extranei et humili persone injuria estimatur. Nonnumquam et locus vulneris atrocem injuriarum facit, veluti si in oculo quis percussit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias et filiofamilias taliis injuria facta sit: nam et hoc atrox estimabitur. — § 10. In summa sciendum est, de omni injuria cum qui passus est, posse vel criminaliter agere vel civiliter³⁵. Et si quidem civiliter agatur, estimatione³⁶ facta secundum quod dictum est, pena imponitur. Sin autem criminaliter, officio judicis extraordinaire pena reo irrogatur: hoc videlicet observando quod Zenoniana³⁷ constitutio introduxit, ut viri illustres quicunque super eos sunt, et per³⁸ procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum ejus tenorem qui ex ipsa manifestus apparet. — § 11. Non solum autem est injuriarum tenetur, qui fecit injuriarum, id est, qui percussit; verum ille quoque continebitur, qui dolo fecit vel curavit ut cui³⁹ mala pugno percuteretur. — § 12. Hæc actio dissimulatione⁴⁰ aboletur; et id est si quis injuriarum dereliquerit, hoc est, statim ut passus ad animum suum non revocaverit, postea ex penitentia remissam injuriarum non poterit recolare.

TIT. V.

DE OBLIGATIONIBUS QUE QUASI EX DELICTO NASCUNTUR¹.

Si jude² item suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videatur: sed quia neque ex maleficio neque ex contractu obligatus est, et

¹⁶ L. 2, D. cod. — 17. N. 117, c. 9. — 18. Fides tamen L. 1, C. b. t: L. 2, D. de his qui sui vel alieni iur. — 19. L. 15, 2 34, D. b. t. — 20. L. 15, 2 44. — 21. Inst. Gaii, III, 222, quo, etc. — 6. L. 1, 2 21, L. 5, 2 5, D. cod. — 23. L. 15, 2 47, D. 1, 2 24, d. L. 1, 2 48, 2 25. Inst. Gaii, III, 225, 226, — 26. L. 1, 2 27, L. 1, 2 3, D. cod. — 28. L. 15, 2 44, D. cod. — 29. L. 5, 2 5, in pr. D. cod. — 30. L. 25, D. cod. — 31. L. 7, D. de extraord. et auctor. — 32. L. 1, 2 2, vers. domum, D. de auctor. — 33. L. 7, 2 2, 2 4, D. de extraord. et auctor. — 34. L. 1, 2 2, 2 4, D. de penia. — 35. Inst. Gaii, III, 7, 2 2, 2 4, 2 5. — 36. L. 2, 2 2, 2 3, D. cod. — 37. L. 7, 2 2, 2 4, D. de judic. — 38. L. 5, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 39. L. 1, 2 2, 2 4, D. cod. — 40. L. 1, 2 2, 2 3, D. de his qui effid, vel deje. — 41. L. 1, 2 2, 2 4, D. de extraord. et auctor. — 42. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 43. L. 1, 2 2, 2 4, D. de extraord. et auctor. — 44. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 45. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 46. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 47. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 48. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 49. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 50. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 51. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 52. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 53. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 54. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 55. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 56. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 57. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 58. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 59. N. 53, 2 2, 2 3, in fin. — 60. Vulgo: quæam procul dubio certa est ex legi condicione emanare. — 61. L. 2 2, 2 3, supr. de obig. que ex delicto. — 62. L. 14, 2 2, 2 3, D. quod met. caus. — 63. L. 1, in pr. D. de calumniorib. — 64. Inst. Gaii, III, 189. — 65. Vulgo: ex legi condicione nostra constitutio oritur.

utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri; et in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, penam sustinebit.

§ 1. Item is³ ex cuius coenaculo, vel proprio ipsius vel in quo gratis⁴

habitabat⁵, dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi aut liberi. Cui similis est is qui, ea parte qua vulgo iter⁶ fieri solet, id positum aut suspensum habet quod potest, si acciderit, alicui noce: quo casu ponam decem aerorum constituta est. De eo vero quod dejectum effusumve est, dupli quantum danni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta⁷ aureorum pena constituitur. Si vero vivat, nocturnum ei esse dicatur, quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis⁸ præstatis, ceteraque impendit que in curatione facta sunt, præterea operarum quibus caruit aut caritatus est, ob id quod inutilis factus est. — § 2. Si filius domus seorsum a patre habitaverit, et quid possumus habuerit, cuius casus periculosus est: Julianus placuit in partem nullam⁹ esse actionem, sed cum ipso filio¹⁰ agendum. Quod et in filiofamilias judge observandum est, qui item suam fecerit.

§ 3. Item exercitor¹¹ navis aut cauponæ aut stabuli, de damno aut

furore

factus est, qui totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta sit.

— § 7.

Pena autem injuriarum, ex lege duodecim tabularum, propter membrum quidem ruptum talio erat; propter vero fractum numerariae pena erant constituta, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea

prætores

permittebant

ipsis

qui injuriarum passi sunt, eam estimare: ut

iudex

vel tanti reum condemnaret, quanti injuriarum passus estimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit²⁴. Sed pena quidem injuriarum que ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit: quam autem prætores introduxerunt, que etiam honoraria appellatur, in judiciis²⁵ frequenter. Nam secundum gradum dignitatis vitaque honestatem crescit ac minuitur estimatio injuria: qui gradus condemnationis et in servili persona non immerito servatur, ut aliud²⁶ in servo actore, aliud in mediis actus homine, aliud in vilissimo vel compedito constitutatur. — § 8. Sed et lex Cornelia de injuriis loquitur, et injuriarum actionem introduxit, que competit ob²⁷ eam rem quod se pulsatum quis verberat, domum suam²⁸ vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitat, sive²⁹ in conducta, vel gratis sive hospitiis receptus sit³⁰. — § 9. Atrox injuria estimatur³¹ vel ex facto, veluti si quis ab aliquo vulneratus fuerit, vel fistibus cæsus; vel ex loco³², veluti si cui in theatro vel in foro vel in conspectu prætoris injuria facta sit; vel ex persona, veluti si magistratus injuriarum passus fuerit, vel si senatori ab humili injuria facta sit³³, aut parenti³⁴ patrone novi ab liberis vel libertis. Alter enim senatoris et parentis patronique, alter extranei et humili persone injuria estimatur. Nonnumquam et locus vulneris atrocem injuriarum facit, veluti si in oculo quis percussit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias et filiofamilias taliis injuria facta sit: nam et hoc atrox estimabitur. — § 10. In summa sciendum est, de omni injuria cum qui passus est, posse vel criminaliter agere vel civiliter³⁵. Et si quidem civiliter agatur, estimatione³⁶ facta secundum quod dictum est, pena imponitur. Sin autem criminaliter, officio judicis extraordinaire pena reo irrogatur: hoc videlicet observando quod Zenoniana³⁷ constitutio introduxit, ut viri illustres quicunque super eos sunt, et per³⁸ procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum ejus tenorem qui ex ipsa manifestus apparet. — § 11. Non solum autem est injuriarum tenetur, qui fecit injuriarum, id est, qui percussit; verum ille quoque continebitur, qui dolo fecit vel curavit ut cui³⁹ mala pugno percuteretur. — § 12. Hæc actio dissimulatione⁴⁰ aboletur; et id est si quis injuriarum dereliquerit, hoc est, statim ut passus ad animum suum non revocaverit, postea ex penitentia remissam injuriarum non poterit recolare.

TIT. VI.

DE ACTIONIBUS.

Superest ut de actionibus loquamus. Actio autem nihil aliud est, quam jus² consequendi³ judicio, quod sibi debetur.

§ 1. Omnia actionum quibus inter alios apud judices⁴ arbitros de quacumque requiruntur, summa divisio in duo genera deducitur: aut enim in rem sunt⁵, aut in personam. Namque agit unusquisque, aut cum eo qui ei obligatus est vel ex contractu vel ex maleficio: quo casu prodite sunt actiones in personam, per quas intendit adversarium ei dare facere oportere, et alii quibusdam modis. Aut cum eo agit qui nullo iure ei obligatus est, movet tamen alicui de aliqua re controversiam, quo casu prodite actiones in rem sunt: veluti, si rem corporalem possidat quis, quam Titius suam esse affirmet, et possessor dominum se esse dicat; nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

§ 2. Aque si agit jus sibi esse fundo forte vel ædibus utendi frumenti, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio est. Ejusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum: veluti si agit jus sibi esse altius ades suas tollendi, propiciare, vel projiciare aliquid, vel immittendi tignum in vicini ades. Contra quoque de usufructu et de servitibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque prodita sunt actiones: ut si quis intendat jus non esse adversario utendi frumenti, eundi agendi, aquam ducendi, item altius tollendi, propiciare, immittendi. Iste quoque actiones in rem sunt, sed negativa⁶. Quod genus actionis in controversiis rerum corporalium proditum non est: nam in his is agit qui non possidet; ei vero qui possidet⁷, non est actio prodita per quam negat rem actoris esse. Sane uno casu, qui possidet, nihilominus actoris partes obtinet, sicut in latoribus Digestorum libris opportunitus apparbit. — § 3. Sed ista quidem actiones quarum mentionem habuimus, et si quis sunt similes, ex legitimis et civilibus causis descendunt. Alice autem sunt duas prætor⁸ ex sua jurisdictione comparatas: sed quia neque ex maleficio neque ex contractu obligatus est, et

¹⁶ L. 2, D. cod. — 17. N. 117, c. 9. — 18. Fides tamen L. 1, C. b. t: L. 2, D. de his qui sui vel alieni iur. — 19. L. 15, 2 34, D. b. t. — 20. L. 15, 2 44. — 21. Inst. Gaii, III, 222, quo, etc. — 6. L. 1, 2 21, L. 5, 2 5, D. cod. — 23. L. 15, 2 47, D. 1, 2 24, d. L. 1, 2 48, 2 25. Inst. Gaii, III, 225, 226, — 26. L. 1, 2 27, L. 1, 2 3, D. cod. — 28. L. 15, 2 44, D. cod. — 29. L. 5, 2 5, in pr. D. cod. — 30. L. 25, D. cod. — 31. L. 7, D. de extraord. et auctor. — 32. L. 1, 2 2, vers. domum, D. de auctor. — 33. L. 7, 2 2, 2 4, D. de extraord. et auctor. — 34. L. 1, 2 2, 2 4, D. de penia. — 35. Inst. Gaii, III, 7, 2 2, 2 4, 2 5. — 36. L. 2, 2 2, 2 3, D. cod. — 37. L. 7, 2 2, 2 4, D. de judic. — 38. L. 5, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 39. L. 1, 2 2, 2 4, D. de extraord. et auctor. — 40. L. 1, 2 2, 2 3, D. de his qui effid, vel deje. — 41. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 42. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 43. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 44. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 45. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 46. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 47. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 48. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 49. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 50. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 51. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 52. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 53. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 54. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 55. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 56. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 57. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 58. L. 1, 2 2, 2 3, D. de extraord. et auctor. — 59. N. 53, 2 2, 2 3, in fin. — 60. Vulgo: quæam procul dubio certa est ex legi condicione emanare. — 61. L. 2 2, 2 3, supr. de obig. que ex delicto. — 62. L. 14, 2 2, 2 3, D. quod met. caus. — 63. L. 1, in pr. D. de calumniorib. — 64. Inst. Gaii, III, 189. — 65. Vulgo: ex legi condicione nostra constitutio oritur.

exemplis ostendere. Ecce plerumque ita permittitur in rem agere, ut vel actor diceret se quasi uscepisse quod non uscepere, vel ex diverso possessorum dicere adversarium suum non uscepisse quod uscepere.

— § 4. Namque si cui ex justa causa res aliqua tradita fuerit, veluti ex causa emptionis aut donationis aut donis aut legator

domino manumittetur. — § 4. Sunt autem constituta noxales actiones, aut legibus, aut edicto praeatoris: legibus, veluti⁹ furti lege duodecim tabularum, damni injurie lege Aquilia; edicto praeatoris, veluti injuriarum¹⁰ et vi bonorum raptorum¹¹. — § 5. Omnis autem noxalis actio caput¹² sequitur. Nam si servus tuus noxiā commiserit, quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio: si in alterius potestatem pervenerit, cum illo incipit actio esse; at si manumissus fuerit, directo ipse tenetur, et extinguitur noxæ deditio¹³. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit: nam si liber homo noxiā commiserit, et is servus tuus esse ceperit (quod quibusdam casibus effici primo¹⁴ libro tradidimus), incipit tecum esse noxalis actio quo ante directa fuisset¹⁵. — § 6. Si servus domino noxiā commiserit, actio nulla nascitur: namque inter dominum et eum qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest; ideoque, etsi¹⁶ in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit, neque cum ipso, neque cum eo cuius nunc in potestate sit, agi potest¹⁷. Unde, si alienus servus noxiā tibi commiserit, et is¹⁸ postea in potestate tua esse ceperit, anterior¹⁹ actio quia²⁰ in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere non potest²¹: quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit servus, ullam actionem contra dominum habere potest. — § 7. Sed veteres quidem hec et in filiis familiis masculis et feminis admisere²². Nova autem hominum conversatio hujusmodi aspiratam recte respondunt esse existimat, et ab uso communī hoc penitus recessit. Quis enim patiatur, filium suum et maxime filiam in noxiam alii dare, ut pene per corpus pater magis²³ quam filios perlitetur, cum in filiis etiam pudicitia favor hoc bene excludit? Et ideo placuit in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas, cum apud veteres legum commentatores invenerimus sepius dictū, ipsos²⁴ filios familiis pro²⁵ suis delictis posse coveniri.

TIT. IX.

SI QUADRUPES¹ PAUPERIEM FECISSE DICATUR.

Animalium nomine que ratione carent, si² qua lascivia aut fervore aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Qua animalia, si noxa dedantur, proficiunt re ad liberatorem, quia ita lex duodecim tabularum scripta est: ut puta, si equus calcitrus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus petierit. Hac autem actio in iis que contra naturam³ mouentur locum habet. Ceterum, si genitalis⁴ sit feritas, cessat. Denique si ursus fugit a domino, et sic nocuit, non potest quandam dominus conveniri, qui desit dominus esse ubi-fera evasit. Pauperies autem est damnum sine injurya faciens ita: nec enim potest animal injuryam fecisse dici, quod⁵ sensu caret. Hoc quod ad noxalem pertinet actionem.

§ 1. Ceterum scindunt est adiutorio edicto⁶ prohiberi nos canem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere qua vulgo iter sit: et si adversus ea factum erit, et nocturno libero homini esse dicetur, quod bonum et aquum judici videtur, tanti dominus condemnetur; ceterarum rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter haec autem adiutorias actiones, et de pauperie locum habebit. Numquam enim actiones, praesertim penales, de eadem re concurrentes, alia⁷ aliam consumit.

TIT. X.

DE IIS PER QUOS AGERE POSSUMUS.

Nunc admonendi sumus agere posse quemlibet hominem, aut suo nomine, aut alieno: alieno, veluti praeatorio, tutorio, curatorio; cum olim in usu fuisset alterius nomine agere non⁸ posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela⁹. Præterea lege Hostilia permisum erat furti agere eorum nomine cui apud hostes essent, aut reipublica causa absentes, quive in eorum cujus tutela essent. — Et quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine neque agere neque exercere actionem licebat, coepérunt homines per praeatores litigare. Nam

9. Pr. in fin. infra de perpet. et temporal. act. — 10. L. 17. 2. 4, D. de injur. — 11. Inst. Gaii, IV, 76. — 12. L. 1, in fin. D. de privata defact. — 13. Inst. Gaii, IV, 77. — 14. L. 4, supr. de jure person. — 15. Inst. Gaii, IV, 77. — 16. L. 1, in fin. C. h. t. — 17. L. 1, in pr. D. de minorib. — 18. Inst. Gaii, IV, 78. — 19. L. 3, D. h. t. — 20. Legendum intercidit, ut ipse admonet Cujacius. — 21. L. 16, D. ad leg. Aquil. — 22. Inst. Gaii, IV, 78. — 23. L. 33, D. h. t. — 26. L. 57, D. de judicio: et L. 59, D. de oblig. et act. — 24. Inst. Gaii, IV, 79. — 25. L. 33, D. h. t. — 26. L. 57, D. de judicio: et L. 59, D. de oblig. et act.

Inst. Gaii, IV, 100, 101. — 8. Id. IV, 102. — 9. N. 112, c. 2, in pr. 10. d. V. 111, c. 2, in fin. pr. — 11. L. 12, in pr. C. de prot. sacri sereri. — 12. L. 1, in fin. ut leg. seu fideicom. servand. — 13. N. 113, c. 3, addit. L. 65, D. de procur. — 14. Tit. Digestorum, Ratam rem haberi. — 15. L. 2, 2. 2, C. de jurejur. prop. calumna. — 16. L. 2, C. de consortib. ejusd. lits. — 17. Tit. Digest. Judicatum solvi. — 18. L. 2, 2, supr. L. 1; L. 110, 2, 1, D. de reg. juri.

et morbus¹⁰ et atas et necessaria peregrinatio, itemque aliae multæ cause, sepe impedimento sunt quominus rem suam exequi possint.

§ 4. Procurator neque certis verbis, neque presente adversario, imo plerumque ignorante eo¹¹ constitutus¹². Cuicunque enim permisus rem tuam agere aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

§ 5. Tutoris et curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est¹³.

TIT. XI.

DE SATISFACTIONIBUS¹⁴.

Satisfactionum modus alias antiquitatē placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim, si in rem agebatur, satisfactione possessor¹⁵ compellebatur: ut si victus nec rem ipsam restituere nec liti estimationem ejus, potestas esset petitor aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus ejus. Quia satisfactione appellatur *judicatum solvi*. Unde autem si appellatur, facile est intelligere; namque stipulatur quis, ut solvatur sibi quoq' fuerit judicatum. Multo magis is qui in rem actione convenientiatur, satisfactione cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat¹⁶. Ipse autem qui in rem agebatur, si suo nomine petebat, satisfactione non cogebatur. Prosecutor vero, si in rem agebatur, satisfactione jubelatur *ratam rem dominum habiturum*. Periculum enim erat ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutoris et curatores, eodem modo quo et procuratores, satisfactione debita verba¹⁷ edicti faciebant; sed aliquando his agentibus satisfactione remittiebantur. Hec ita erant, si in rem agebatur¹⁸.

§ 6. Si vero in personam: ab actori quidem parte eadem obtinebant, quae diximus in actione qua in rem agitur. Ab ejus vero parte cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interveniret, omnimodo satisficeret, quia nemo defensor in aliena re sine¹⁹ satisfactione idoneus esse creditur²⁰. Quod si proprio nomine aliquis judicium accipiebat in personam, *judicatum solvi* satisfactione non cogebatur²¹. — § 7. Sed haec hodie alter observantur. Sive enim quis in rem actione convenientiatur, sive in personam suo nomine, nullam satisfactionem pro liti estimatione dare compellitur, sed pro sua tantum persona quod in judicio permaneat²² usque ad terminum liti; vel committitur²³ sua promissionem cum²⁴ iurejurando, quam juratoriam cautionem vocant; vel nudam promissionem²⁵, vel satisfactionem pro qualitate personae sue dare compellitur. — § 8. Sin autem pro procuratore lis vel infurter, vel suspicitor: in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel praesens dominus liti in judicio procuratoris sui personam confirmaverit²⁶, ratam²⁷ rem dominum habiturum satisfactione procurator dare compellitur: eodem observando, et si tutor vel curator²⁸ vel alia talis persona que alienarum rerum gubernationem receperunt, item quibusdam per alium inferunt. — § 9. Si vero aliquis convenit: si quidem praesens procuratorem dare paratus est, protest vel ipsum in judicio venire, et si procuratorem personam pro *judicatum solvi* satisfactionem²⁹ solemniter stipulatione firmare; vel extra judicium satisfactionem exponere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor existat pro omnibus *judicatum solvi* satisfactionis clausula: ubi et de hypotheca surarum rerum convenienti compellitur, sive in judicio promiserit, sive extra judicium caverit, ut tam ipse quam heredes ejus obligentur: alia invenientia cautela vel satisfactione propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiae recitanda in judicio invenientur, vel si non venerit, omnia dabit fideiussor qua condemnatione continentur, nisi fuerit provocatum. — § 10. Si vero reus presto ex quacumque causa non fuerit, et alius velit defensionem ejus subire, nulla differentia inter actiones in rem vel in personam introducenda, potest hoc facere: ita tamen, ut satisfactionem *judicatum solvi* pro liti estimatione prestet. Nemo enim secundum veterem regulam (ut jam dictum est) aliena re sine³⁰ satisfactione defensor idoneus intelligitur. — § 11. Quia omnia apertius et perfectissime a cottidianis judiciorum usu in ipsius rerum documentis apparent. — § 12. Quam formam non solum in hac regia urbe, sed etiam in omnibus nostris provinciis, eti si propter imperitam forte aliter celebrantur, obtinere censemus; cum necesse est omnes provincias, caput omnium nostrarum civitatum, id est hanc regiam urbem, ejusque observantiam sequi.

TIT. X.

DE IIS PER QUOS AGERE POSSUMUS.

Titr. X. — 1. Lib. 123, in pr. D. de reg. juri. — 2. Inst. Gaii, IV, 52. — 3. L. 1, 2, 2, D. de procur. — 4. L. 1, 2 ult. L. 65, D. de reg. juri. — 5. Inst. Gaii, IV, 76, 111. — 6. L. 1, in pr. D. de privata defact. — 7. Addit. L. 111, 2, 2, D. de reg. juri. — 8. L. 2, 2, 2 fin. D. de honor. raptor. — 9. L. 2, 2, 2, 2 fin. D. de fideiussor. — 10. Inst. Gaii, IV, 77. — 11. L. 2, 2, 2, 2 fin. D. de fideiussor. — 12. Addit. L. 123, 2, 2, 2 fin. D. de fideiussor. — 13. Inst. Gaii, IV, 78. — 14. L. 2, 2, 2, 2 fin. D. de oblig. ei act. — 15. Inst. Gaii, IV, 77. — 16. L. 1, in fin. C. h. t. — 17. L. 1, in pr. D. de minorib. — 18. Inst. Gaii, IV, 78. — 19. L. 3, D. h. t. — 20. Legendum intercidit, ut ipse admonet Cujacius. — 21. L. 16, D. ad leg. Aquil. — 22. Inst. Gaii, IV, 78. — 23. L. 33, D. h. t. — 26. L. 57, D. de judicio: et L. 59, D. de oblig. et act.

Inst. Gaii, IV, 100, 101. — 8. Id. IV, 102. — 9. N. 112, c. 2, in pr. 10. d. V. 111, c. 2, in fin. pr. — 11. L. 12, in pr. C. de prot. sacri sereri. — 12. L. 1, in fin. ut leg. seu fideicom. servand. — 13. N. 113, c. 3, addit. L. 65, D. de procur. — 14. Tit. Digestorum, Ratam rem haberi. — 15. L. 2, 2, 2, C. de jurejur. prop. calumna. — 16. L. 2, C. de consortib. ejusd. lits. — 17. Tit. Digest. Judicatum solvi. — 18. L. 2, 2, supr. L. 1; L. 110, 2, 1, D. de reg. juri.

TIT. XII.

DE PERPETUIS ET¹ TEMPORALIBUS ACTIONIBUS ET QUE AD HEREDES ET IN HEREDES TRANSEUNT.

Hoc loco admonendi sumus, eas quidem actiones quae ex lege, senatusconsulto, sive ex sacris constitutionibus² proficiuntur, perpetuo solere antiquitus competere; donec sacrae constitutiones tam in rem quam in personam actionibus certos fines dederunt. Eas vero quae ex propria praeatoris jurisdictione pendunt, plerumque³ intra annum vivere; nam et ipsius praeatoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen et in perpetuum extenduntur, id est usque ad finem ex constitutionibus introductum: quales sunt eae quas bonorum possessori, ceterisque qui hereditis loco sunt, accommodantur. Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipsius praeatoris jurisdictione proficiatur, tamen perpetuo datur. Absurdum enim esse existimat⁴. Ergo si quibus vel ex iis⁵ quae legis vicem obtinent, vel ex ipsis praeatoris jurisdictione substantiam capiunt⁶. — § 8. Appellantur autem exceptiones, aliae perpetuae et peremptoriae, aliae temporales et dilatoriae⁷. — § 9. Perpetue et peremptoriae sunt, que semper agentibus obstant, et semper rem de qua agitur perimunt: quales est exceptio doli mali, et quod inctus causa factum est, et pacti conventi cum ita convenerit, ne omnino pecunia petetur⁸. — § 10. Temporales atque dilatoriae sunt⁹, que ad tempus nocent, et temporis dilatationem tribunt: quales sunt eae quas bonorum possessori, ceterisque qui hereditis loco sunt, accommodantur. Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipsius praeatoris jurisdictione proficiatur, tamen perpetuo datur. Absurdum enim esse existimat¹⁰. Ergo si quibus intra certum tempus agere voluntibus obicitur exceptio¹¹ aut pacti conventi aut alii similis, differre debent actionem et post tempus agere: id est enim et dilatoriae istae exceptiones appollantur. Aliquin, si intra tempus egerint, objecta sunt exceptio, neque eo iudicio quidquam consequenter propter exceptionem; neque post tempus olim agere poterant, cum temere rem in judicium deducerent et consumerent: qua ratione rem amitterebant¹². Hoc autem non auctor actiones que in aliquo estatim actione competunt aut a prætore dantur, et in heredem aequae competit aut dari solent. Est enim certissima¹³ juris regula, ex maleficiis¹⁴ penales actiones in heredem rei autem exceptiones appollantur. Aliquin, si intra tempus egerint, objecta sunt exceptio, neque eo iudicio quidquam consequenter propter exceptionem; neque post tempus olim agere poterant, cum temere rem in judicium deducerent et consumerent: qua ratione rem amitterebant¹⁵. Hodie autem non ita stricte haec procedere volumus; sed eum qui ante tempus pactionis vel obligationis item inferre ausus est, Zenonianae¹⁶ constitutioni subjaceremus, quam sacratissimum legislator de iis qui tempore plus petierint, protulit: ut et inducas quas ipse actor sponte indulserit vel natura actionis continet, contempserit¹⁷, in duplum habeant ita qualem injuryam passi sunt; et post eas finitas non alter item suscipiant, nisi omnes expensas litis ante accepint, ut actores tali pena perterriti tempora litium doceantur observare. — § 11. Praeterea etiam ex persona dilatoriae¹⁸ sunt exceptiones, quales sunt procuratoria: velut, si per militem aut mulierem¹⁹, agere quis velit²⁰; nam militibus²¹, nec pro patre vel matre vel uxore, nec ex sacro scripto, procuratorio nomine experiri conceditur. Suis vero negotiis superesse sine offensa disciplina possunt. Eas vero exceptions qua olim procuratoribus propter infamiam vel dantis vel ipsius²² procuratoris opponuntur, cum in judiciis frequentari nullo modo perspicimus, conquerentes sanximus: ne dum de his altercatur, ipsius negotiis disceptatio proteletur.

TIT. XIII.

DE EXCEPTIONIBUS¹.

Sequitur ut de exceptionibus dispiciamus. Comparate autem sunt exceptiones defendantur² coram gratia cum quibus agitur: sepe enim accidit ut, licet ipsa persecutio qua actor experitur justa sit, tamen iniqua sit adversus eum cum quo agitur³.

§ 1. Verbi gratia, si metu coactus⁴, aut dolo inductus⁵, aut errore⁶ lapsus, stipulati Titio promisisti quod non debueras promittere, palam est jure civili te obligatum esse; et actio qua intenditur dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideo datu*tibi* exceptio metus causa, aut doli mali⁷, aut in factum⁸ composita ad impugnandum actionem. — § 2. Idem juris est, si quis quasi⁹ credendi causa pecuniam stipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam pecuniam per se estemur a peccato posse cum certum est; dare enim te oportet, cum ex stipulatione tenearis: sed quia iniquum est te nomine te condemnari, placet per exceptionem¹⁰ pecuniae non numeratae te defendi debere¹¹. Cuius temporis secundum quod jam superioribus¹² libris scriptum est) constitutione nostra coartavimus. — § 3. Praeterea debitor, si pactus fuerit cum te oportet, non debet te oportet, ut se petetur, nihilominus obligatus manet, quia pacto contracto obligations non omnimodo¹³ dissolvuntur. Quia de causa, efficax est adversus eum actio qua actor intendit, si pare*tibi* dare oportere; sed quia iniquum est contra pactionem eum damnari, defenditur per exceptionem pacti convenit¹⁴. — § 4. Eaque si debitor credente defendente juraverit nihil de dare oportere, adhuc obligatus permanet; sed quia iniquum est de perjurio queri, defenditur¹⁵ per exceptionem juris-jurandi. In iis quoque actionibus quibus in rem agitur, eaque necessaria sunt exceptiones: velut, si petitore deficiente possessori juraverit eam rem suam esse, et nihilominus petitor eam rem vindicet. Licit enim verum sit quod intendit, id est, rem ejus esse, iniquum tamen est possessorum condemnari. — § 5. Item si judicio tecum actum fuerit, sive

Titr. XII. — 1. Lib. 44, D. 5. — 2. L. 3, C. de preser. so annos. — 3. L. 35, D. de oblig. et act. — 4. L. ult. L. 65, D. de posses. heredit. peit. — 5. Inst. Gaii, IV, 110, 111. — 6. L. 1, in pr. D.